

УДК 378:316.74:37

І. І. Тригуб

СТАНОВЛЕННЯ СОЦІОЛОГІЇ ОСВІТИ ЯК ГАЛУЗІ НАУКОВОГО ЗНАННЯ

У статті проаналізовано стан проблеми становлення соціології освіти як галузі наукового знання у сучасній науково-педагогічній літературі. Визначено основні історичні віхи становлення соціології освіти. Автор наголошує на необхідності соціологічного моніторингу системи освіти й ґрунтовного вивчення цього питання та його подальшої розробки.

Ключові слова: освіта, освітологія, соціологія освіти, історія соціології освіти.

В статье проанализировано состояние проблемы становления социологии образования как отрасли научного знания в современной научно-педагогической литературе. Определены основные исторические вехи становления социологии образования. Автор отмечает необходимость социологического мониторинга системы образования и основательного изучения этого вопроса и его дальнейшей разработки.

Ключевые слова: образование, освитология, социология образования, история социологии образования.

The article analyzes the problems of sociology of education as a field of scientific knowledge in modern scientific and educational literature. Detected the main historical milestones in the formation of sociology of education. The author stresses the need for sociological monitoring the education system and a thorough study of this question and his future development.

Keywords: education, osvitology, sociology of education, history of sociology of education.

Постановка проблеми. Сьогодні в Україні та й у всьому світі освіта посідає важливе місце. Важко заперечити важливість та значення освіти й науки в розвитку суспільства. Сучасні науковці все більше схиляються до думки, що освіта є незамінним фактором у становленні та розквіті будь-якого суспільства та держави. Тож, не даремно освіту проголошують «сутністю часу» (Огнев'юк В. О., 2009).

© Тригуб І. І., 2013

Без вміння розглядати проблеми освіти з широких соціальних позицій не можна оцінити її об'єктивну роль в суспільстві як найбільш вагомого чинника науково-технічного прогресу, економічного, соціально-політичного та духовного розвитку суспільства. На нашу думку, об'єктивно оцінити роль освіти здатна саме соціологія освіти – галузева соціологічна дисципліна, предметом якої є освіта як соціокультурний інститут, її взаємодія з іншими інститутами та суспільством загалом, а також соціокультурні процеси у сфері освіти.

Погляди на освіту в теоретичних концепціях представників соціологічного знання дозволили накопичити чималий матеріал з історії соціології освіти.

Формулювання цілей статті. Мета статті – дослідити та визначити основні історичні віхи становлення соціології освіти.

Виклад основного матеріалу. Аналізуючи науково-педагогічну літературу ми дійшли висновку, що соціологію освіти почали виокремлювати із загальнофілософської, педагогічної проблематики та досліджувати специфічними методами на межі ХІХ – ХХ ст.

Початок і становлення соціології освіти в Європі деякі науковці пов'язують з творчістю Р. Оуена і Ш. Фур'є, які ще на початку ХІХ ст. обґрунтували необхідність суспільного виховання підростаючих поколінь.

Основи ж соціології як самостійної науки, на думку більшості дослідників, заклав Е. Дюркгейм (Освітologia, 2013, с. 655). Саме він впритул наблизився до постановки і початкового розв'язання проблеми соціальної функції освіти. Е. Дюркгейм вважав, що виховання й освіта мають досліджуватись як соціальні факти, тобто як предмет науки соціології, для дослідження яких необхідно використовувати соціологічні методи. Він також відмічав, що освіта і виховання нерозривно пов'язані з соціалізацією індивідів, виступають її засобами (Подольська Є. А., 2009, с. 280).

Щоб приборкати природний егоїзм, необхідно в процесі виховання і освіти привчати людину підкорятися дисципліні, яка повинна мати характер влади, але одночасно бути обов'язком, як необхідним, так і усвідомленим. Дисципліну не потрібно абсолютизувати як єдину ціль соціалізації. Суспільство повинне сприяти становленню особистості. Сприяння розквіту особистості, формування в індивіда відчуття незалежності, здібності до рефлексії і вибору все більшою мірою визначає спрямованість освіти, виховання, соціалізації. Процес освіти, за Е. Дюркгеймом, слід розуміти з точки зору його вкладу в сприяння й збереження соціального порядку.

В подальшому розвиток соціології освіти в Європі пов'язують з творчістю М. Вебера, А. Турена, К. Манхейма, Р. Будона, П. Бурдьє та ін. (Примуш М. В., 2004, с. 482; Подольська Є. А., 2009).

Виокремлення соціології освіти в спеціальну область відбулося завдяки ідеям М. Вебера (1864 – 1920). Він обґрунтував, що соціальна дія повинна відповідати двом вимогам: по-перше, бути суб'єктивно орієнтованою і, по-друге, бути орієнтованою на інших. Реалізація обох вимог безпосередньо пов'язана з рівнем розвитку свідомості, умінням грамотно і науково обґрунтовано мислити і діяти.

Завдяки освіті наука проникає у виробництво, управління, в побут людей, що свідчить про універсальну раціоналізацію суспільства. Корисність освіти для практичного і особистого життя, на думку М. Вебера, полягає: в розробці «техніки оволодіння життям» – як зовнішніми речами, так і вчинками людей; в розробці методів мислення «робочих інструментів» і виробленню навичок поведінки з ними; в виробленні ясності співвідношення цілей і засобів соціальних дій; в розумінні і уточненні «кінцевого значення власної діяльності».

К. Манхейм (1893 – 1947) наприклад, бачив в освіті засіб розв'язання проблем і подолання соціальних антагонізмів (суперечностей). Соціолог підкреслював, що освіта – це спосіб впливу на людську поведінку, засіб соціального контролю. Він послідовно виступав проти ідеологізації науки та освіти. Однією з найважливіших соціальних функцій освіти він вважав формування особливої соціальної групи – творчої інтелігенції, з якою пов'язував надії на подальшу демократизацію всіх сфер суспільства, у тому числі й освіти.

Р. Будон проаналізував вплив соціального становища молоді на її успіхи в навчанні. П. Бурдьє з'ясував взаємодію освіти з процесами в економіці та політиці.

Поштовхом розвитку соціології освіти ж у США стали наукові дослідження Л. Уорда «Динамічна соціологія» (1883р.) і Дж. Дьюї «Школа і суспільство» (1899 р.) (Подольська Є. А., 2009).

Л. Уорд (1841 – 1913) вивчаючи проблеми освіти, відносив її до одного з важливих чинників цивілізації та прогресу. Саме з розвитком освіти він пов'язував успіх реформ, що були направлені на досягнення соціальної рівності. Він доводив, що освіта сприяє формуванню «колективного розуму» суспільства й скеровує хід суспільного розвитку.

Дж. Дьюї (1859 – 1952) в свою чергу обґрунтував соціальну визначеність освіти. Він зазначав, що головне завдання освіти –

навчити людей методам пізнання і перетворення світу. Школи майбутнього, на думку Дж. Дьюї, повинні бути органічно злиті з соціально-економічними потребами суспільства, диференційовані за класовими ознаками (для народу і для правлячої еліти).

Наукові дослідження Т. Парсонса (1902 – 1979) відіграли також важливу роль у становленні соціології освіти. Дослідник розробив ідеї про соціалізаційні функції інституту освіти, про необхідність системного підходу до навчальних установ та їхніх елементів.

На початку ХХ ст. у США почали з'являтися дослідницькі установи із соціологічних проблем освіти. У 1927р. було створено Американське національне товариство. У цей час при національних соціологічних асоціаціях засновуються секції соціології освіти, спеціальні журнали. Починаючи з III Міжнародного соціологічного конгресу (1956р.) проблеми освіти постійно обговорюються на його засіданнях. З 1971 р. при Міжнародній соціологічній асоціації діє дослідницький комітет «Соціологія освіти» а з 1972р. – Європейський центр із вищої освіти при ЮНЕСКО (Примуш М. В., 2004, с. 483).

Зацікавленість соціологією освіти в індустріально розвинених країнах почала стрімко зростати у 1970-і рр. у зв'язку із відставанням систем освіти, що склались, від нових вимог науково-технічної революції і на фоні масових виступів студентів та інтелігенції західних країн за демократизацію вищої і середньої школи. Описана «криза освіти» (за визначенням американського соціолога Ф. Кумбса) сприяла виникненню багаточисельних досліджень проблеми доступності різних ступенів освіти, взаємовідносин учнівської молоді з педагогічним колективом, що існують в школах, класах соціометричних структур. Почалось широке вивчення ролі освіти як чинника «вирівнювання життєвих шансів»; каналу соціальної мобільності, зв'язку освіти та соціальної стратифікації.

Розглянемо детальніше, на які проблеми освіти в залежності від соціально-економічних проблем було зацентовано увагу дослідників в західній соціології (Подольська Є. А., 2009):

- в 1950 – 60-і роки – вивчення шкіл, класів, неформальних груп, морально-психологічного клімату (Гордон, Гетцельс, Колеман);
- у 1970-і роки – проблеми доступності освіти, взаємин учнів і педагогів (Будон, Кумбс, Смельзер);
- з 1980-их років – безперервна освіта, ефективність перепідготовки і підвищення кваліфікації (Турен, Бурдьє, Коулмен, Саймон, Флауд, Хоманс).

Щодо розвитку соціології освіти в колишньому СРСР, у тому числі й в Україні, то даний розвиток ускладнювався негативним ставленням до соціології загалом, хоча поодинокі соціологічні дослідження проблем освіти ввійшли в практику з середини 60-х років. Почали з'являтися публікації з соціології освіти. Об'єктами досліджень в соціології освіти ставали учні і студенти.

З часом сформувалось кілька підходів у поглядах на статус та предмет соціології освіти. Наприклад, представники педагогічної науки, що застосували методи соціологічного дослідження, вважали її емпіричною дисципліною, яка не потребує спеціальної теорії, оскільки перебуває в лоні педагогіки. Відчутні були спроби зарахувати до предмета соціології освіти суміжні проблеми: вплив освіти на економіку, соціальну структуру дозвілля тощо, витісняючи основну діяльність суб'єкта у сфері освіти за межі предмета соціології освіти. Це призводило до поверхового бачення предмета науки, обмежувало сферу пізнання, що відразу позначилося на практиці. Наприклад, наприкінці 80-х років ХХ ст. у процесі вироблення концепції реформи та демократизації освіти постала необхідність врахування думки викладачів і студентів про якість навчального процесу. Соціологи, яким були замовлені відповідні опитування, виявились не готовими до їх проведення, оскільки донедавна аналіз навчального процесу не вважався предметом соціології (Городяненко В. Г., 2008). Здебільшого соціологи досліджували взаємодією навчання і праці, навчання і дозвілля, освіти і соціальної структури, освіти тощо. Тому анкетування за своїм змістом не відповідало реальним індикаторам змісту навчально-педагогічного процесу: запитання акцентували увагу на зовнішніх аспектах спілкування викладача і студента, не розкриваючи якості навчання.

У 70 – 80-х рр. різні аспекти радянської соціології освіти представлені в працях Н. А. Аітова, («Освіта як фактор формування соціальної структури»), Л. Н. Кочана («Оптимізація різних форм освіти»), В. М. Димова («Соціальна політика у сфері освіти»), М. Х. Тітми («Роль системи освіти в прогресивному самовизначенні молоді»), В. Н. Турченка («Науково-технічна революція та розвиток освіти»), Ф. Р. Філіппова («Соціальні функції освіти»), В. Н. Шубкіна («Освіта, життєві плани і шляхи молоді»), Є. І. Головахи («Життєва перспектива і професійне самовизначення молоді»).

Починаючи з 80 – 90-х рр. російські та українські соціологи почали глибше і детальніше вивчати такі важливі проблеми в освітній галузі, як-то (Примуш М. В., 2004):

- зміст, якість навчально-педагогічного процесу, окремі компоненти навчальної діяльності;
- взаємодію навчання з іншими формами і видами життєдіяльності суб'єктів, що забезпечують функціонування освіти;
- проблеми кризи вітчизняної освіти та шляхи виходу з неї;
- взаємодію системи освіти з виробництвом, соціальною структурою суспільства, дозвіллям, політичними інститутами, духовним світом людини тощо;
- професійну орієнтацію, життєві шляхи учнівської та студентської молоді, задоволеність обраною професією і майбутньою роботою;
- вплив позанавчальної діяльності на формування спеціаліста, організацію в школах та вищих навчальних закладах самоуправління.

Вітчизняна соціологія освіти 90-х рр. представлена працями Ю. М. Алексєєва («Освіта і держава»), В. І. Астахової («Трансформація соціальних функцій вищої освіти»), Л. В. Чернецького («Система освіти в умовах ринкових перетворень»), Л. Н. Герасіної («Вища школа в умовах реформації освіти»), О. О. Якуби («Освіта як соціальний інститут»), А. О. Лігоцького («Проектування сучасних освітніх систем») та ін.

Спробу систематизованого викладання соціології освіти як науки і навчальної дисципліни зроблено в працях Ф. Р. Філіппова, В. А. Нечаєва, М. Н. Лукашевича, В. Т. Солодкова, І. М. Гавриленка, О. А. Скідіна.

З виникненням недержавних (приватних) навчальних закладів почались дослідження цього сектора освітянського простору. Процесу інституціоналізації приватної вищої школи присвячена монографія О. Л. Сидоренка «Приватна вища освіта: шляхи України у світовому вимірі», публікації В. І. Астахової «До питання про соціальні функції та принципи становлення системи приватної освіти в Україні», «Державні і недержавні вузи в системі освіти», «Про стан, перспективи розвитку приватного сектора національної системи освіти України», І. І. Тимошенка «Приватна освіта України, успіхи та труднощі становлення», «Система недержавної освіти в Україні» та ін. Питання розвитку системи недержавних навчальних закладів обговорювались на науково-практичних конференціях.

У сучасній західній соціології розроблені продуктивні методологічні підходи до дослідження освіти (Освітологія, 2013, с. 670 – 671):

- функціоналізм розглядає проблему нерівності можливостей в доступі до отримання знань;

- ураховує індивідуальні здібності учнів і відмінності між школами і однотипними навчальними закладами, засновані на об'ємі знань; не ураховує чинників і внутрішніх процесів, що впливають на мобільність молодого покоління (Девіс, Мур, Коулман, Блау, Данкен, Хоппер);

- теорія конфлікту фокусує увагу на суперечностях інтересів різних елементів надбудови суспільства; використовує концепти марксистів – класові суперечності на основі економіки; аналізує суперечності, засновані на неекономічних соціальних інститутах – культурі, політиці, релігії тощо (Боулз, Пуланцас, Гінтіс, Коллінз, Ароновіц, Жирокс, Альтюссер, Аніон, Віліс, Шор, Фрайер);

- структуралізм вважає, що код знання виступає основоположним принципом, який формує відмінності в світоглядах, соціальній ідентифікації і різновиді знань. Інституції освіти розглядаються структуралістами як організації, які кодують культуру, а ці коди відтворюють соціальні категорії (Бурд'є, Бернстайн. Хіф, Казден, Хімс);

- сучасна соціологія освіти пропонує принцип критичного осмислення наукового знання. Соціологія знання, на їх думку, – це наукова орієнтація, яка виявляє більш загальний науковий і культурний напрям. Освіта – це не тільки маскування ідеології групових інтересів у вигляді об'єктивного знання або учбового плану, це також відтворювання соціальних зразків нерівності, що виявляються у відмінностях індивідуальної успішності в школі (Мангейм, Горбут, Карабел, Халсі, Браун, Векслер, Шарп, Жирокс);

- критична соціологія (М. Янг та інші) доводить, що освіта особистості – це складний соціокультурний процес, який не обмежується системою формальної освіти. Серед тенденцій сучасної освіти відмічаються:

- комерціалізація;
- акцент в контексті безперервної освіти на знаннях, необхідних базовій професії, і на навчанні, наближеному до життя, всі форми якого беруться інституціями формальної освіти ззовні.

Висновки. Як зазначає С. О. Сисоева, освіта завжди була особливою функцією суспільства й держави, спрямованою на формування й розвиток соціально-значущих якостей кожної людини як члена суспільства й громадянина держави (Сисоева С. О., 2011, с. 5). Дійсно, впродовж останніх десятиліть розвиток освіти став

об'єктом спеціальних досліджень різних галузей знання. До сьогодні не існує наукового напряму у рамках якого освіта вивчалася б як цілісне явище. Такою наукою на думку В. О. Огнев'юка може стати освітологія.

Освітологія покликана зосередитися на дослідженні сучасної освіти як цілісного суспільного феномену, чинниках, що впливають на її розвиток та зумовлюють вплив освіти на розвиток сучасної цивілізації як цивілізації освіти й науки, цивілізації людини нового рівня – людини освіченої. Освітологія має інтегрувати усі напрями наукових досліджень у сфері освіти й запропонувати новітні шляхи розвитку освітньої сфери. Як науковий напрям, освітологія головним завданням має розвиток сфери освіти як цілісного суспільного феномену, що сприяє духовному, культурному, соціально-економічному і науково-технологічному функціонуванню, відтворенню і розвитку суспільства. Освітологія покликана зосередити свій науковий інструментарій на філософії, історії та соціології освіти, практичних завданнях пов'язаних з економікою освіти, освітньою політикою, удосконаленням освіти та прогнозуванням її розвитку, а також на процесі становлення суспільства освіченої людини, формуванні сукупного інтелекту суспільства та розвитку сучасної цивілізації як цивілізації освіти і наук. Отже, можемо зробити висновок, що соціологічний вимір сучасної освіти є безперечно важливим й актуальним на сьогоднішній день.

Література

1. Городяненко В. Г. Соціологія: підручник / В. Г. Городяненко. – 3-тє вид., доп. – К.: ВЦ «Академія», 2008. – 544 с. – (Серія «Альма-матер»). – 403 с.
2. Огнев'юк В. О. Освіта – сутність часу! / В. О. Огнев'юк // Коментарі до інформаційного збірника МОН України. – 2009. – № 11.
3. Освітологія: хрестоматія: Навч. посібник для студентів вищих навчальних закладів / Укладачі: Огнев'юк В. О., Сисоева С. О. – К.: ВП «Едельвейс», 2013. – 728 с.
4. Подольська Є. А. Соціологія: 100 питань – 100 відповідей / Є. А. Подольська, Т. В. Подольська. – К.: Інкос, 2009. – 352 с.
5. Примуш М. В. Загальна соціологія: Навчальний посібник / М. В. Примуш. – К.: ВД «Професіонал», 2004. – 592 с.

6. Сисоєва С. О. Освіта як об'єкт дослідження / С. О. Сисоєва // Шлях освіти: науково-методичний журнал. — К.: Міністерство освіти і науки України, Національна академія педагогічних наук України, Асоціація працівників гімназій і ліцеїв України. — № 2, 2011. — 48 с. — С. 5 — 11.

Рецензенти:

Сисоєва С. О. — д. пед. н., проф.
Побірченко Н. А. — д. псих. н., проф.

Стаття надійшла до редакції 15.04.2013 р.

УДК 372.4.03

О. С. Драговоз

ПСИХОЛОГІЧНИЙ СУПРОВІД ВПРОВАДЖЕННЯ КОМПЕТЕНТНІСНОГО ПІДХОДУ В НАВЧАННЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

У статті представлено результати теоретичного аналізу психологічного супроводу впровадження компетентнісного підходу в навчання молодших школярів. Автор аналізує сутність понять «компетенція», «компетентність», «ключова компетенція», «компетентнісний підхід», «психологічний супровід» та їх роль у формуванні особистості молодшого школяра; висвітлює особливості психологічного супроводу учнів початкової школи щодо впровадження компетентного підходу у навчання.

Ключові слова: компетенція, компетентність, ключова компетенція, компетентнісний підхід, психологічний супровід.

В статье представлены результаты теоретического анализа психологического сопровождения внедрения компетентностного подхода в обучение младших школьников. Автор анализирует сущность понятий «компетенция», «ключевая компетенция», «компетентностный подход» и их роль в формировании личности младшего школьника; освещает особенности психологического сопровождения учеников начальной школы относительно внедрения компетентностного подхода в обучение.

Ключевые слова: компетенция, компетентность, ключевая компетенция, компетентностный подход, психологическое сопровождение.

The article presents the results of theoretical analysis of the psychological support of the introduction of competence approach in primary school children learning. The author analyzes the nature of the concepts of “competence”, “key competence”, “competence approach” and “psychological support” and their role in the formation of personality of pupils; describes the features of psychological support of younger pupils according to the competence approach in learning.

Keywords: competence, key competence, competence approach, psychological support.

© Драговоз О. С., 2013